

ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ВИХОВАНЦІВ ГУРТКА «СОЦІОЛОГІЯ» В РІВНЕНСЬКІЙ МАЛІЙ АКАДЕМІЇ НАУК УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ

За своєю сутністю освітнє середовище закладу позашкільної освіти є розвивальним. Упровадження інноваційних підходів для підвищення якості освітнього процесу, методичної, організаційної, управлінської діяльності є важливим теоретико-методологічним аспектом її розвитку.

Як соціальні, економічні, так і інші чинники розвитку цивілізації посилили зацікавленість суспільства результатами освіти й зумовили появу (поруч із традиційними) нових, важливіших і реальніших, індикаторів цих результатів, якими сьогодні поряд із тим, що особа має певні знання з різних галузей науки, є її здатність відповідати вимогам сучасного життя.

Такими індикаторами стали саме компетентності, що визначають готовність вихованця до життя, його участі в суспільстві. Компетентнісний підхід у навчанні сприяє успішній адаптації в соціумі, вирішенню ключових проблем сучасного життя, професійному самовизначенню.

Для сучасної системи позашкільної освіти важливими є дослідження британського вченого Дж. Равена, який вважає, що компетентнісний підхід передбачає виявлення в дитини унікальних якостей, важливих для успіху в тій чи іншій сфері діяльності; визначення таких освітніх цілей, коли на першому плані – творчий розвиток особистості, упровадження форм і методів навчання, що сприяють виявленню та формуванню компетентностей особистості з урахуванням її здібностей та інтересів.

Сформовані компетентності сучасна молодь зможе використовувати в різних соціальних контекстах залежно від здійснення різних видів діяльності. Соціуму нині потрібні особистості, готові до залучення в подальшу життєдіяльність.

Зокрема, сформульовані компетентності на заняттях гуртка «Соціологія» в Рівненській Малій академії наук учнівської молоді актуалізують процес соціальної орієнтації вихованців в освітніх, соціальних, життєво-смыслових контекстах; допоможуть під час засвоєння норм і правил суспільства; трансформують раніше опановані соціальні ролі, ціннісні орієнтації й сформований досвід у нових життєвих ситуаціях.

Важливим компонентом розвитку ключових (базових) компетентностей у вихованців гуртка «Соціологія» є соціальна компетентність. Вона передбачає такі здібності: аналізувати механізми

функціонування соціальних інститутів суспільства; спрямовувати самовиховання на єдність індивідуальних, національних і загальнолюдських цінностей; реалізовувати моделі толерантної поведінки. Вихованець гуртка опановує мінімально необхідні для життя в сучасному суспільстві навички соціальної активності.

Ідеться про формування соціально-особистісної компетентності, яка охоплює розуміння й сприйняття етичних норм поведінки щодо інших людей; здатність до навчання протягом усього життя; здатність до критики та самокритики; креативність, здатність до системного мислення; адаптивність і комунікабельність; наполегливість у досягненні мети; турбота про якість виконуваної роботи; толерантність тощо.

Компетентність, пов'язана з успішною адаптацією до умов освітнього процесу закладів позашкільної освіти і найближчого соціального оточення, дає підстави трактувати її як соціальну компетентність. Ідеться про формування у власній свідомості образу соціального світу та визнання себе його частиною.

З огляду на зазначене вище соціальна компетентність – це загальне й широке визначення адекватного вияву соціального життя людини в сучасному суспільстві.

Завдання керівника гуртка на заняттях – створити сприятливі умови для активного відтворення вихованцями вже засвоєного соціального досвіду, що і є домінуючим фактором набуття ними життєво важливих компетентностей; використовувати, крім компетентнісного підходу, диференційовані, особистісно орієнтовані, гендерні, культурологічні та інші інноваційні за змістом підходи.

Стимулює творчий розвиток вихованців і різноманіття форм роботи: відвідування та проведення майстер класів, участь у екскурсіях, підготовка й проведення свят, творчі зустрічі з іншими позашкільними закладами, вихованцями інших гуртків. Не менш важливим чинником розкриття їх потенціалу є спонукання до подальшого творчого й особистісного зростання, можливість презентувати результати своєї науково-дослідницької роботи під час проведення різноманітних конкурсів, олімпіад, тренінгів і т.д. Головне – не втратити жодної обдарованої й талановитої дитини, підняти її на якісно новий рівень індивідуального розвитку, відкрити нові можливості для самореалізації, уселити віру в себе.

Освітній процес відбувається у двох напрямках: академічному (або абстрактно-теоретичному) та соціально-прикладному, охоплює форми занять, що максимально забезпечують взаємозв'язок теоретичних знань і реалій практичної діяльності, а саме: теоретичний виклад матеріалу

відповідно до освітньої програми з «Соціології» для вихованців, практичні заняття, самостійну роботу, навчальну практику, серед яких важливе місце посідає безпосередня участь учнів у проведенні соціологічних досліджень та написанні науково-дослідницьких робіт.

Запровадження інноваційних методів викликане сучасними освітніми потребами. Форми й методи навчання з часом стають застарілими, а тому й потребують оновлення. Вихованці ефективно вчаться, коли мають мотивацію, коли розуміти суть речей. Саме цьому сприяють інноваційні технології, використання яких не є самоціллю, а лише засобом для досягнення такої атмосфери на гуртку, яка найкраще сприяє співробітництву, порозумінню й доброзичливості, дає можливість справді реалізувати особистісно орієнтоване навчання, виховати компетентну особистість. Творчі завдання дають змогу саморозкритися юному обдаруванню.

Ось чому таким актуальним є питання розвитку особистості учня, його творчого потенціалу, активності в пізнанні, практичного спрямування теоретичних знань із соціології, навичок проведення соціологічних досліджень та написання науково-дослідних робіт.

Із метою особистісного заохочення вихованців гуртка до освітнього процесу використовують активні (нетрадиційні) методи навчання:

Метод конкретної ситуації. Розвиває здібності до аналізу нетрадиційних виробничих завдань та привчає учнів формулювати завдання самостійно; стимулює використовувати літературні джерела; скеровує на консультацію до словників, підручників, посібників тощо; підсилює бажання набутти теоретичні знання.

Метод інциденту. Спрямований на подолання особистісної інерційності та вироблення адекватних способів поведінки в напружених стресових ситуаціях; формує вміння оптимально розв'язувати конфліктні та екстремальні ситуації.

Метод тренування чуйності, або сенситивний метод, або метод соціально-психологічного тренінгу. Розвиває вміння керувати власним стилем поведінки.

Метод «мозкового штурму». Це групове розв'язання творчої проблеми. Для цього використовують засоби, що знижують критичність та самокритичність особистості, тим самим підвищується її впевненість у собі. Кожний учасник вільно висуває свої пропозиції щодо рішення проблеми чи певної задачі.

Метод гри. Гра забезпечує максимально емоційне залучення учасників до подій, припускаючи можливість повернути їх хід. Під час гри змінюється мотивація навчання, знання засвоюються не про запас, не для майбутнього, а

для забезпечення. Серед методів ігрового навчання використовують наступні:

А. Імітаційна гра – використовують під час вивчення спеціальних соціологічних дисциплін, він дає змогу учням виконувати певні соціальні ролі та виробляти навички соціальної поведінки в різній сфері: у школі, на гуртку, у побуті, на відпочинку, в особистому житті тощо. Так, наприклад, для вивчення теми «Соціологія сім'ї» проводимо ситуаційну гру «Конфлікт у сім'ї», а для соціології управління – «Конфліктні ситуації» і т.п. Відбувається різноманітна взаємодія: переговори, дискусії, публічна презентація матеріалу.

Б. Рольова гра – метод програвання (інсценування) ролей. Навчання через дію – найбільш ефективний засіб. Власні переживання запам'ятовуються яскраво та зберігаються протягом тривалого часу.

В. Ділова гра – модель взаємодії учнів у процесі досягнення цілей, що імітують вирішення комплексних соціальних завдань у конкретній ситуації. Дозволяє оволодіти системою знань, умінь та навичок із конкретної професії, моделями поведінки та соціально-психологічних стосунків у реальній виробничій ситуації, що робить процес навчання захопливим.

Г. Операційна гра, або тренінг-вправи – відпрацювання вміння адекватно реагувати на провокативну, конфліктну, дратівливу поведінку.

Метод евристичних питань. Одному учню можна поставити запитання простіше, а іншому – складніше, третьому – таке, щоб він зміг показати свій інтелект, знання, а можливо, і розкрити соціально-філософське бачення проблеми.

Метод багатомірної матриці. У його основу покладено принцип системного аналізу, тобто той факт, що в процесі розробки нової ідеї учням необхідно скласти матрицю, де повинен розкриватися повний перелік ознак зазначеної ідеї або задачі (характеристики, процеси, параметри, критерії тощо).

Метод інверсії. Він орієнтований на пошук ідей у нових, неочікуваних напрямках, найчастіше в протилежних традиційним поглядам та переконанням. Цей метод доцільно застосовувати, вивчаючи тему «Суть та типологія соціологічних досліджень, їх методика і техніка», а також під час написання власних соціологічних досліджень вихованцями гуртка.

Метод емпатії. В основу покладено заміщення однієї особи іншою чи досліджуваного об'єкта або процесу іншим. Цей метод розвиває фантазію та уяву. У результаті виникають оригінальні рішення.

Метод ведення дискусій. Це невимушена, жива розмова учнів, що дозволяє висловити свою точку зору, власну думку, обґрунтувавши її,

виробити вміння сприймати докази опонента, знаходячи слабкі місця. У процесі підготовки до диспуту клас поділяють на дві групи, два табори, що дотримуються діаметрально протилежних точок зору.

На заняттях гуртка використовують **мотиваційні інтерактивні методи навчання** – це способи діалогової взаємодії учасників навчального процесу, за допомогою яких можна визначити власну позицію щодо способів діяльності групи, окремих учасників, керівника гуртка, самого себе.

Серед цих методів використовують такі:

«Мої очікування» (слухачі на вступному занятті, на заняттях «Організація наукової діяльності в Україні» та «Місце та роль соціології в суспільстві та системі суспільствознавства» ставлять перед собою запитання: «Я очікую від себе...», «... від однокласників (від колег)...», «.. від керівника гуртка...»). Пропонуємо висловити свої очікування на початку й наприкінці занять.

«Лист до самого себе». Наприкінці заняття «Організація та елементи структури наукового дослідження» вихованцям гуртка пропонуємо написати лист до самого себе, де необхідно перерахувати все, що вони мають намір зробити в процесі проведення власного наукового дослідження, вивчаючи те чи інше соціальне явище чи проблему. Лист кладуть у конверт, адресований собі. Через 4-6 тижнів після заняття аркуш буде доставлено. Це буде ввічливим нагадуванням самому собі про взяті зобов'язання.

«Самооцінка». Учасники класифікують позитивне й негативне в проведенні заняття. Наступну зустріч бажано почати з коментаря щодо поліпшення роботи (відповідно до названих недоліків)

«Інтерв'ю». Наприкінці заняття «Загальне поняття про методологію, методи та методика наукових досліджень» учні працюють у парах, ставлять один одному запитання, що актуалізують знання про методи соціологічних досліджень.

Оптимальним у проведенні занять є поєднання методів навчання: активізаційних та сугестологічних; традиційних і нетрадиційних, конкретної ситуації, інциденту, «мозкового штурму», гри, евристичних питань, багатомірної матриці, інверсії, ведення дискусій, а також мотиваційні інтерактивні методи навчання.

Цікавими для учнів формами проведення занять є соціологічний практикум і «заняття-дослідження», коли вони самі розробляють інструментарій та самостійно проводять соціологічні дослідження.

Особливо важливо використовувати на заняттях гуртка «Соціологія» такий пізнавальний інтерактивний метод навчання, як **«заняття-**

дослідження». Це навчальна форма, де домінує дослідницький метод вивчення матеріалу.

Педагогічні можливості заняття-дослідження:

здобування знань самостійно, а не отримання їх у готовому вигляді;

удосконалення мислення, розвиток уміння зіставляти, порівнювати, аналізувати й систематизувати, узагальнювати й абстрагувати;

скерування учнів на динамічний пошук, що примушує їх стати дослідниками, першовідкривачами знань, співавторами навчального процесу;

допомога переконатися в істинності своїх припущень, задоволення потреби в дослідництві, творчості.

Уроки-дослідження урізноманітнюють роботу учнів, знімають напругу від звичної навчальної діяльності, викликають живий інтерес до пізнання світу.

Для підвищення ефективності діалогу й посилення активізації наукового спілкування використовують для аналізу окремі конкретні ситуації, обговорення яких становить інтерес для учнів. Існують різні типи ситуацій:

ситуація-ілюстрація, коли за допомогою конкретного епізоду, випадку, події з реальної практики можна використовувати аналогічні прийоми аналізу, той чи інший спосіб вирішення проблеми;

ситуація-вправа, коли за допомогою конкретної ситуації підсилюється інформація, краще й надійніше запам'ятовується те, що буде потрібно надалі;

ситуація-проблема, коли визначають лише окремі умови й моменти, що відбуваються, необхідно осмислити цю ситуацію, сформулювати саму проблему й запропонувати варіанти її вирішення.

Заняття проводять із використанням одного з видів інтерактивних методів – *групових*. Серед них: 1) робота в парах (учні працюють у парах, виконуючи завдання; після цього один із партнерів доповідає перед класом про результати); 2) робота в трійках (по суті, це ускладнена робота в парах; найкраще в трійках проводити обговорення, обмін думками, підбиття підсумків чи навпаки, виділення несхожих думок).

Сучасні соціальні потреби у вихованні компетентної особистості вимагають постійної роботи з модернізації освіти – забезпечення її відповідності запитам і можливостям суспільства, конструктивних змін у системі освітньої діяльності, переорієнтації на більшу продуктивність: уміння досліджувати, аналізувати, синтезувати явища навколишньої дійсності на основі системи знань і вмінь, детермінованих гуманістичними культурно-освітніми орієнтаціями.

Цікавою формою проведення практичних занять є *соціологічний практикум*, коли учні самі розробляють інструментарій та самостійно проводять соціологічні дослідження, вивчають соціальні явища й процеси. Такі заняття дають можливість набути навички самостійного соціологічного аналізу на рівні теорії та методології, а також оволодіти методикою й технікою проведення конкретних соціологічних досліджень.

Аби зробити соціологію цікавою, зрозумілою й доступною, слід використовувати інноваційні технології, зокрема: профільне та проблемне навчання, проектування, інтерактивні технології, та методи науково-дослідницької роботи – метод проектів, проблемно-дослідницький метод, метод наукового пошуку, метод індивідуальних навчально-дослідних завдань.

Методи й технології освітньої роботи різні, але необхідно максимально поєднати три характеристики: навчання має бути цікавим, швидким і наповненим.

Досвід роботи показує, що випускники Рівненської Малої академії наук:

- нестандартно підходять до вирішення питань;
- сміливо висловлюють свої думки, відстоюють свою точку зору;
- активні у творчій діяльності;
- здатні до самостійної імпровізації;
- добре контактують із ровесниками;
- наполегливі й відповідальні.

Соціологічні дослідження, які проводять вихованці, мають практичну спрямованість і є системою теоретичних і практичних процедур, способів отримання нових знань про соціальні процеси та явища.

Заняття в гуртку дозволяють накопичити відповідні базові знання, розширити світогляд та розвинути соціологічну культуру. Запропонована тематика допоможе максимально розкрити інформацію, по-перше, про специфіку соціологічного підходу до вивчення суспільства, соціальних спільнот та груп, взаємодії особистості та суспільства, соціальних відносин та механізмів їхньої регуляції; по-друге, про інтерпретацію науково встановлених соціальних фактів, що характеризують стан соціальної системи; по-третє, про соціальне призначення соціологічних досліджень, їх методологію та методи.

Вивчення соціології допомагає в майбутньому вихованцям гуртка з'ясувати причини соціальних явищ, аналізувати їх і швидко реагувати на можливі зміни в суспільстві. Свої здібності та навички проведення соціологічних досліджень вони зможуть використовувати, працюючи в

центрах вивчення громадської думки, рейтингових, маркетингових та рекламних агентствах, досліджуватимуть думку електорату під час виборчих кампаній, на практиці застосовуватимуть математичні методи обробки результатів, статистичні дані тощо. Засвоєння знань із соціології дасть вихованцям можливість під новим кутом зору подивитися на себе, на стосунки між людьми та суспільство в цілому, адже в сучасному українському суспільстві їм доводиться стикатися з великою кількістю соціальних проблем.

Отже, головне в гуртковій роботі – пробудити у вихованців бажання займатися самоосвітою, докласти максимум власних зусиль, аби скерувати допитливий їх розум у потрібному напрямку. Можемо констатувати, що соціальна компетентність має всі ознаки, які характеризують ключову компетентність особистості: поліфункціональність, надпредметність і міждисциплінарність, багатовимірність та забезпечення широкої сфери розвитку особистості. Вона також відповідає обґрунтованим міжнародними експертами основним критеріям, які є засадничими для відбору ключових компетентностей: сприяє досягненню результатів високого рівня на шляху до успішного життя та розвиненого суспільства, є засобом задоволення комплексних потреб і прагнень у широкому контексті та важливою складовою для особистості.